

Horgolt boldogság

„Horog” – Sándor György
hetedik önálló estje

A harcára lótetűvel horgászik az ember. Ezt a határőrtől tanulom meg, Nagylakon, egy csendes, meleg tavaszi éjszakán. Bár ő lóbogárnak hívja. Meg is mutatja: egy befőttesüvegben ül, zöld körítéssel. Csalétek lesz belőle, mert jó halat terem a Maros, a vize nem szennyezett. Még.

„Paksnál horogra akadtam” – vallja **Eörsi István** Duna jege alatt utazó hőse –, „a csalétek szalámi volt”.

Vagyis hát, a lótetűtől a szalámiig széles a skálája a csaléteknek is, életben és irodalomban; nem csoda, hogy jó alap-téma – nem jelkép, illetve nem *csak* jelkép, inkább asszociációs kiindulópont – Sándor György számára új műsorában a horog. Sokáig kellett keresnie, nem könnyű megfelelő szót, tárgyat, fogalmat találni, hiszen „már a nyelv is szennyezett”.

Horog: csalétek és hal, horgász, víz és part – sokfelé kalandozhat el, bővítheti gondolati terepét az író, ahol nevetette filozofálhat és gúnyolódva moralizálhat; de bizonyára nem véletlen, hogy ezen a tárgykörön belül nem a hálóval halászást, hanem a horoggal horgászást választja.

A háló gyakoribb az irodalomban és minden példabeszédben; hálóba rendszerint többedmagával kerül a hal, a hálóval halásztottak sorsa kollektív halál, közösségi tragédia. *Halak a hálóban* volt a címe Pilinszky első, 1941–43-ban írt versciklusának; „Csillaghálóban hanyó-dunk / partravont halak”, akiknek „fuldokolva kell / egymás ellen élnünk-hal-nunk! / Szívünk megremeg: / vergődésünk testvérünket / sebzi-fojtja meg” – vagyis, a közös vész Pilinszky szerint akaratlanul is egymás ellen fordítja a halálnak kiszolgáltatottakat. **Eörsinél**, négy évtizeddel később, a háló sokkal morbidabb képzeteket kelt, a halász válik kiszolgáltatottá, rémálma rabjaként; hiszen „A halász maga sem tudja, hálójával mit emel, / mi vergődik halálosan, mit húz a felszínre fel, / nem rejtő-zik a halak közt egy felpuffadt, sárga fej?” – felrántaná vízi mélységbe merülő hálóját, de az álom hínárként rátekerül: „Felriadsz és alig érted, mit álmoddal

félkavarsz, / mily hálóban mit rángatsz fel, halaidtól mit akarsz, / mivel vádol a homályból egy hínáros hideg arc.” Sándor György új műsorában a hálót kétszer említi: „lehet, hogy már én is a nyelv hálójába estem”, és „kivetik rám a hálót és a horgászadót”, de csupán az asszociációs kör továbbgyűrűztetésekör; neki a személyesség a fontos, az egyéni sors, kapcsolat és szembenállás, amit a horgász-hal-pár valósít meg, az a kegyetlenül lecsupasztott alaphelyzet, amiben *egy* embernek van dolga *egy* hallal: akárha – micsoda hipokrizis! – egyenlő esélyeik lennének. Utóvégre a hálnak nem kötelező bekapni a csalétket, s vele a horgot, másutt is kereshet ételmezt; és szegény horgász néha órák hosszat, akár naphosszat kénytelen a parton ücsörögni, eredménytelenül, a ravasz halak túljárnak az eszén!

Sándor György monodrámájának – hadd soroljuk a *Horgot* ebbe a műfajba – rögtön első fordulójában leleplezi a horgász képmutatását: „Ne féljete! . . . Ti – én vagytok, s én a ti oldalatokon . . . a parton”, s ugyanakkor rámutat a horgász és a hal tényleges, nem csupán hazudott sorsközösségére. Főleg a lágerirodalomban olvastunk erről sokat: rab és fegyőr sorspárhuzamáról, egymásra utalt-ságáról, s már alapvető kelet-európai tragikumjelképpé vált az Andzrejewski *Hamu és gyémánt* című regényéből készült Wajda-film haláljelenete, melyben gyilkos és áldozat, egy-egy igaznak hitt eszme aktív és passzív két harcosa, szinte testvéri ölelésbe fonódik össze. Sándor György könyörtelenebb, távol áll tőle, hogy feloldozza a horgászt, akit csaknem az utolsó pillanatig megszemélyesít, addig a pillanatig, amikor a horogra akadt hal fuldokló néma kínjával tátogni kezd. A horgász hol csendes, hol sokbeszedű, hol hazudós, hol patetikus, de mindenképpen „a nagy kívülálló”, a parti ember, akinek hallétről, vízi életről fogalma sincs, illetve csak megszépítő fogalmak vannak; frázisokkal pótolja a tapasztalatot.

Sándor György itt, a hetedik műsorában, valóban nagyon vigyáz, hogy „ne essen a nyelv hálójába”, hogy humora, sziporkázása ne váljék öncélúvá; nagy belső fegyellemmel alakítja ki a mű gerincét, és tartja magát hozzá, elkalandozásából mindig újra visszarántja magát egy zsinóron, damilon avagy marionettzsinóron, mert hiszen monodrámájának nagyon is határozott célja van. Hogy mi-féle célja? A madáchi tétel sajátos, többszörös áttétele: a keresés. Szinte vélet-

lenül bukkan elő a szövegből ismételten a „keresni” ige, hiszen túl egyszerű volna, ha kimondatnék; ha a szatíra műfajának pozitív hőse, mint annak idején, a szocreál elméletek korában megállapítottuk, maga a szerző, akkor itt megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a „humoralisztika” műfajának pozitív hőse maga a morál. Amit persze ugyancsak nem szabad, nem lehet, a műfaj törvényei szerint, direktben kimondani, hiszen nem prédikációval van dolgunk, hanem művészettel.

A szokottnál összetettebben, meggondolkozottabban kerülő Sándor György a *Horogban* a direktséget, rejtettebb és meghökkentőbb idézőjelekkel, simább, harmonikusabb mozdulatokkal, bensőségesebb arcjátékkal. Kis Csehov-paródiáiban nem az író parodizálja, hanem a hazai Csehov-előadások szereplő színészeit, s amikor felsóhajt, hogy „Mérnek-e még eperpálinkát a KGST-ben”, s negyedik műsorának Krúdy-paródiája jut eszünkbe, valójában a Krúdy Szindbádját megíró Márai szövegével játszik. Ellenjártékkal hadakozik az „ember” fogalom frázisba dermedése ellen is: „Ember! Ez gyönyörű!” „Az ember szabad. Nem te, nem én, nem ők, hanem te, én, ők. Az ember több annál, hogy csak jóllakjék” – szavalja, oly halk pátosszal, hogy mármár zavarba ejt: komolyan gondolja-e? De hirtelen ráfelel: „Igyunk. Az emberért” – és megértjük, mi a véleménye, az egyikről és a másíkról, álpátosról és tivornyázó cinizmusról – neki, az írónak, aki mégiscsak hiszi és reméli, hogy „mindezek ellenére az emberek mégis jobbak, mint az emberek”. Horgoljuk csak föl a falinaptárba: „Hit, remény, szer... vezet munkásdálárda.”

Hát igen, a szeretet szót bajos úgy kimondani, hogy frázis ne legyen belőle, pedig épp ez hibádzik leginkább az embereknél, szószátyárkodó képességünk legtisztább ellentéte, a jó szándékú cselekedet. Aki ehhez nem ért, az hiába keres, mert mit is keres? A boldogságot. Amiből nyolc van, mégis a kilencediket keresik; a boldogság kék madarát... sárga pöttyökkel.

Ezektől a sárga pöttyöktől igazán jók Sándor György szövegei – de ha nem lenne mögöttük a boldogságkeresés morális kérdőjele, akkor Sándor György egyszerűen csak humorista lenne, jót nevetnénk az estjein, és hazamennénk aludni. Így viszont nyugtalanokodunk és gondolkozunk. Sok mindenben, kicsin és nagyon. A fokozatok fontosságán és az ap-

Sándor György (Kanyó Béla felv.)

róságok lényegességén. „Az első generáció felejt, a második elfelejt, a harmadiknak már eszébe se jut” – mondja Sándor, s először így egészíti ki: „boldog új évet kívánni”, másodsor, a műsor végén pedig: „igazságot szolgáltatni”. Mert igenis, összefügg a kettő, a jókívánság mint megőrzendő, hagyományos formalitás, és az igazságszolgáltatás mint erkölcsi és történelmi feladat. Hiszen az igazság az, amit keresni kell, az igazság és a szeretet – a többi, a „boldogság”, hozzá adatik. Ha jól keres az ember.

Sándor György új műsorában nagyon sok mindenről beszél és nagyon sok nevet említ, különféle értékskálák képviselőit; az állatövi jegyek örvén vonja be játékába a közönséget, és rock-muzikusok nevére ugrik át többé vagy kevésbé elköptatott jelszavakra; nagyon sokat tud, és nagyon sok mindent hiányol embertársaiban. Sok és sokféle tudást szeretne átadni, előadni a feledésből, megőrizni és megőriztetni, velünk, nézőivel-hallgatóival, s főleg a fiatalokkal: történelmi és irodalmi ismereteket, nemzet tudatot és emberségtudatot. Nagyon jól ismeri a költészetet, művészetet, irodalmat; orosz klasszikusokat idéz és József Attilát, hol Jelenits István megfogalmazását illeszti szövegébe, hol Tarkovszkij Rubljov-filmjének hőisével, a repülni vágyó Jegoruskával azonosul. Ilyen maximalista emberépitő igénnyel csak az léphet fel, aki játszani is nagyon tud és Sándor György itt is nagy lendü-

lettel bocsátja szárnyra humorfantáziáját, akár a képtelenségig. Az olyan lelemények, mint Pista bácsi válasza a kérdésre, hogy boldog ember-e, „Hát... miért ne? Lehetek boldog is, ha muszáj! Mint a Jeniszzej!”, kis szójátékremeklései, mint a „Hifi a pifi”, vagy „Galaktik a katona, mert megázik a lova”, alkalmi és általánosító szentenciái: „Egy életünk is kételtű... a vízibugy”, „Még a mosópor is fekéző hatású”, „Már a jó szándék is behozatalra szorul”, „A táj szépség a fennálló társadalmi rendszertől független”, „Az ólomkatona is lehet tődőbajos”; a könyvcím: „Ürügy a cárizmusra. Olcsó vászonkötésű, mókás rémtettek”, „Vagy ahogy az amerikai mondaná: Bird ki és józanodj! Öld meg és unatkozz!” – a legigényesebb irodalmi nyencet is elgyönyörködtetik, de a nevetetést szolgáló egysíkúbb tréfálkozásai sem olcsók. Például a telefonjátékok, a zenéléken. A második zenélésnél, az egyetlen billentyűt le nem ütő zongorista bemutatásánál jegyzi meg Sándor György, hogy „ehhez nagyon kellene tudni zongorázni”, s ezzel egy régebbi műsorának másik számában hallott mondatot idéz emlékezetünkbe: a kalauztréfához fűzte hozzá, hogy csak akkor lehet megcsinálni, ha nagyon érvényes jegye van az embernek. E Sándor György-i gondolatmenet alapján mondhatjuk mi is, hogy aki így parodizálja az álpátoszt, az megengedheti magának az igazit: műsora záró számában megengedheti magának írók és művészek idézését „tizenhatmillió élő magyar kortárs” reprezentánsaként, ő, aki maga is író és művész; s míg tudván tudja, hogy az alkohol-lista „Magyarországon a rövid élet titka”, átélve tragikumát a korán eltávozottaknak és a világba szétszórtaknak, mégis azért kapkod halként levegőért avagy vízért, hogy addig az utolsó, ne túl korán érkező pillanatig értelmesen és szépen éljen az ember a négy folyó és három bérc honában. Hiszen a horog nemcsak arra való, hogy az élőlények egymást öljék-csalják, beadjanak egy horogütéssel a másiknak, horogkeresztet eskábáljanak vagy akasztófát; horog az is, amit horgolunk, terítőt vagy háziáldást a falra, s ha a szöveget a hittel és a reménnyel kezdjük, talán végül a boldogságig is eljutunk. Csak ki ne mondjuk, amit Sándor György se mond ki; hiszen „Az eszmék tiszta csontváza nem a horog!”.

Lucus a non lucendo: az ellenjáték szabályai szerint lett HOROG a címe Sándor György hetedik önálló műsorának.